

A TUDOMÁNY TÖRVÉNYEI SZTÁLIN „A SZOCIALIZMUS KÖZGAZDASÁGI PROBLÉMÁI A SZOVJETUNIÓBAN” CÍMŰ MŰVÉNEK MEGVILÁGÍTÁSÁBAN

FOGARASI BÉLA akadémikus*

Tisztelt Akadémia! Tisztelt, kedves vendégeink! Ne várjanak tőlem egy olyan jellegű előadást, amely összefoglaló ismertetést adna Sztálin elvtárs utolsó korszakalkotó, nagy tudományos művének teljes tartalmáról, azokról az eszmékről, amelyeket a mű tartalmaz. A mű tanulmányozása hazánkban ebben a vonatkozásban hónapok óta folyik. Folyik Akadémiánkban is, tanfolyamokon, előadásokon, megbeszéléseken. Ezért jogunk van feltételezni, hogy Akadémiánk tagjai és a jelenlevő közönség előtt Sztálin művének tartalma, alapvető gondolatai egyaránt ismeretesek. Feladatunk most abban áll, hogy továbbmenjünk, hogy Sztálin művének ne csak általános ismertetésével és méltatásával foglalkozzunk, hanem igyekezzünk, a mű vezérlő gondolatait a tudomány kérdéseire alkalmazni.

Ebben a vonatkozásban számos feladat áll előttünk. Sztálin elvtárs művének megvilágításában tanulmányoznunk kell azt a kérdést, hogyan állunk a tudomány törvényeinek tanulmányozásával és kutatásával tudományunkban a múltban, a jelenben és milyen feladatok következnek ebből a jövőben.

1. A marxizmus-leninizmus a tudomány törvényeiről

A természeti törvény fogalmának kialakulása a modern természettudomány felfedezéseinek, a természet tudományos vizsgálatának egyenes következménye. Az ókori materialisták csak a szükségszerűség egy — igen általános — felfogásáig jutottak el, de nem ismerték a természeti törvény fogalmát. Magával a természeti törvény kifejezéssel, annak modern értelmében, először Keplernél találkozunk. Kepler egyik, 1605-ben írott levelében a következőket írja:

»Ez utóbbit (a bolygók második szabálytalanságát) legszívósabb erőfeszítéssel oly sokáig vizsgáltam, hogy végül a természeti törvényekhez igazodott, tehát ami azt illeti, dicsőkedhetem azzal, hogy hipotézisek nélküli asztronómiát alkottam.«

* Fogarasi Béla akadémikus előadása a Magyar Tudományos Akadémia 1953. évi nagygyűlésének megnyitó ülésén, 1953 május 25-én. Az előadás I. és II. része részben megjelent a Társadalmi Szemle 1953 február havi számában. A III. rész kizárólag e helyen jelenik meg.

Descartes a természeti törvényeket mint az anyag mozgásának, változásainak törvényeit fogja fel és a következőképpen határozza meg:

»Ama szabályokat, amelyek szerint e változások végbemennek, törvényeknek nevezem el.«

Az újkor nagy természettudósai a természet törvényeit tehát objektív, materialisztikus értelemben fogták fel. Felfogásuk forradalmi jelentőségű volt, mert szétzúzta a középkori teológiai tanítást, mely szerint a világ keletkezése az isteni akarat műve volt és a világ törvényeit is az isteni akarat szabja meg. Ugyanakkor azonban a törvény tudományos felfogása a 17. és 18. században az uralkodó világgépnek megfelelően mechanisztikus jellegű volt, a mechanikus mozgás törvényeinek felismerésére korlátozódott.

A törvények idealisztikus, szubjektivistikus, vagyis tudományellenes felfogása az újkori filozófiai idealizmus, nevezetesen a szubjektív idealizmus kialakulásának egyik következménye volt. Döntő szerepe volt a törvény szubjektív felfogásának elterjesztésében Kant filozófiájának. Nevezetesen Kant volt az, aki a törvényszerűségeknek tudatunktól való független, objektív jellegét kimondottan tagadta és azt a tételt állította fel, hogy »az értelem az, amely a törvényeket behelyezi a természetbe«. Ezt a tételt szajkózzák különböző változatokban a reakciós idealizmus jelenkori képviselői is.

A dialektikus materializmus a törvények felfogásában is forradalmi jelentőségű fordulatot hozott. Szétzúzta az idealizmust s ugyanakkor meghaladja a mechanisztikus materialista felfogás korlátait.

A dialektikus materializmus a törvények felfogásában érvényesíti nemcsak a materialista elméletet, hanem a dialektikus módszer követelményeit is. Ennek megfelelően a dialektikus materializmus a törvény felfogását elmélyíti, kiszélesíti és általánosítja, összekapcsolja a fejlődés elméletével.

Marx és Engels műveikben különböző összefüggésekben, konkrét alkalmazásokban, aforisztikus utalásokban kifejtették a dialektikus materializmus felfogását a természeti törvények és a társadalmi törvények jellegéről. Rámutattak e törvények objektív jellegére. Kiemelték a természeti törvények és a társadalmi törvények közös alapvonásait és különleges sajátosságait. Álláspontjukat azonban nem fejtették ki rendszeres összefoglaló formában. Terminológiai vonatkozásban Marx és Engels műveiben nem találunk megkülönböztetést a tudományos törvény és az objektív törvényszerűség fogalmi között. Marx és Engels elsősorban az osztálytársadalmak, legelsősorban a kapitalizmus törvényeinek feltárását tűzték ki feladatul. *A tőke* első kiadásához írott előszóban a következő nevezetes megállapítást olvassuk: »Ha egy társadalom nyomára is jött *mozgása természettörvényének*, — és e mű *végző célja nem egyéb, mint a modern társadalom gazdasági mozgási törvényének feltárása* — természeti fejlődési szakaszokon nem ugorhat keresztül, sem parancsszóval el nem tüntetheti őket. De megrovidítheti és enyhítheti a szülési fájdalmakat.« (A tőke. I. köt. Szikra, 1948. 12. old.)

A társadalmi törvények tárgyalásával kapcsolatban Marx számos olyan megállapítást tesz, melyeknek a törvény általános felfogása szempontjából nagy elvi, iránymutató jelentőségük van. Ilyen például Marx megjegyzése: »Természeti törvényeket általában nem lehet megszüntetni.« (Marx-Engels. Válogatott levelek. Szikra, 1950. 242. old.) *A tőke* további nevezetes megállapításokat tartalmaz a törvények immanens jellegéről, a törvények hatását korlátozó és ellensúlyozó, módosító tényezőkről. Nagyjelentőségűek Engels eszméi a természeti törvényekről, amelyeket »Anti-Dühring« és »A természet dialektikája« című művében fejtett ki, és amelyeknek vezérlő motívuma a természet törvényszerűségeinek, mint objektív törvényszerűségeknél jellemzése.

A dialektikus materializmusnak a törvényre vonatkozó felfogását harcos formában megvédte és lényegesen továbbfejlesztette Lenin »Materializmus és empiriokriticizmus« című művében. Lenin itt rendkívüli nyomatékkal hangsúlyozza az okság, a szükségszerűség, a törvényszerűség objektív jellegét és megsemmisítő bírálatot gyakorol a szubjektivista felfogás machista változata, de ezzel egyszermind mindennemű szubjektivista felfogás felett. Itt meg kell jegyezni, hogy Lenin, ugyanúgy mint Marx és Engels, a szükségszerűség és a törvényszerűség fogalmait, mint egynemű, egyértelmű, *szinonim* fogalmakat használja.

Lenin aláhúzza a törvényszerűség objektív felfogásának összefüggését a materializmussal. »A természet objektív törvényszerűségének és e törvényszerűség az ember fejében való körülbelül hű visszatükrözésének elismerése: materializmus.« (Materializmus és empiriokriticizmus. Szikra, 1948. 151. old.)

A törvényszerűség objektív jellegét a legteljesebb szabatossággal emeli ki a következő megállapítás: »A világ az anyag törvényszerű mozgása és megismerésünk, amely a természet legmagasabbfokú terméke, csak arra képes, hogy *visszatükrözze* ezt a törvényszerűséget.« (U. o. 166. old.)

Ez a megállapítás elvileg magában rejti a törvényszerűség és a tudományos törvény fogalmainak és egymáshoz való viszonyuknak azt a felfogását, amelyet teljes terminológiai pontossággal először Sztálin elvtárs fejtett ki »A szocializmus közgazdasági problémái a Szovjetunióban« című művében. A tudomány *törvényei* a jelenségek objektív *törvényszerűségeinek* gondolati visszatükrözései.

Felmerül az a kérdés is, vajon mindig szinonimáknak tekintendők-e a törvényszerűség és szükségszerűség fogalmi? A törvényszerűség és a szükségszerűség fogalmi ugyanazt az objektív összefüggést tükrözik vissza, de különböző vonatkozásban. A törvényszerűség fogalmát a tudományos törvényre vonatkoztatva használjuk, amely utóbbi a törvényszerűség visszatükrözése a megismerésben. A szükségszerűség fogalmát egyrészt a véletlennel való ellentétes vonatkozásban, másrészt a szabadsághoz való vonatkozásban kell használnunk. A terminológiának ilyen használata megfelel annak, amelyet a marxizmus klasszikusai gyakorlatilag a legtöbb esetben ténylegesen alkalmazni is szoktak. E megkülönböztetés következetes alkalmazása lehetővé teszi a marxizmus terminológiájának nagyobbfokú pontosságát.

Innen érthető, hogy Sztálin elvtárs művében, amelyben a fő kérdés az *objektív törvényszerűségek és a tudományos törvények* viszonya, állandóan ezt az utóbbi két fogalmat használja. Egy helyen Sztálin külön megjegyzi, hogy Engels a szükségszerűséget a törvényszerűséggel egyenlő értelemben használja (8. old.)

»Materializmus és empiriokriticizmus« című művében Lenin a törvény kérdését meghatározott vonatkozásban, nevezetesen a szubjektív idealizmus ellen folytatott harccal kapcsolatban tárgyalta. Ebben a vonatkozásban éppen a törvényszerűség objektív jellegét emelte ki. Az objektív jellegnek azonban szintén több vonatkozása van aszerint, hogy mivel állítjuk szembe. Lenin az anyagi világ és megismerésünk viszonyát vizsgálta. Ennek megfelelően az »objektív« értelme a megismerő tudattól, mint szubjektumtól való függetlenségben áll. Az »objektív« ellentéte itt a szubjektív, mint általában a tudatos folyamat. A gyakorlatra a cselekvésre, a prakszisa vonatkoztatva azonban az objektív fogalmának értelme ezen túlmegy. Sztálin művében a társadalmi törvényszerűségek objektív jellege alatt elsősorban azt érti, hogy e törvényszerűségek *akarattunktól függetlenül* fennállanak. Ez az »objektív« értelme, amennyiben az emberi cselekvés és a természet és társadalom objektív törvényszerűségeinek viszonyát vizsgáljuk. A törvényszerűségek objektív jellegének tagadása azonban mindkét esetben szubjektívizmust, szubjektív idealizmust jelent.

A »Filozófiai Füzetek«-ben Lenin a törvény fogalmának *dialektikus értelmezéséhez* ad irányító eszméket s ezzel új vonatkozásban fejleszti tovább Marx és Engels felfogását.

Lenin rámutat arra, hogy a törvény a *lényeknek*, a lényegesnek visszatükrözése. Ez a lenini megállapítás mélyen kifejezi Marx főművének szellemét. *A tőke* a felületi látszat mögött állandóan a lényeges összefüggéseket, a törvényszerűségeket tárja fel. A lényeg és a törvény Lenin szerint egynemű fogalmak. Ebben az összefüggésben értjük meg, hogy Sztálin elvtárs új művében a szocializmus és a modern kapitalizmus gazdasági alaptörvényének klasszikus kifejtése és a lényeg és a látszat viszonyának feltárása szintén szoros összefüggésben áll egymással. (Lásd Sztálin utalását az elvtársak tévedéseire vonatkozóan, akik csak a felszínen mozgó külső jelenségeket látják. (34. old.)

Lenin a »Filozófiai Füzetek«-ben továbbá nyomatékosan kiemeli, hogy a törvény *viszony*, vagyis objektíve fennálló viszonyok, összefüggések tükrözése. Nem kevésbé fontos végül leszögezni, hogy a törvény mindig *általánosítást* foglal magában, vagyis az általánosítás a természetben és a társadalomban bizonyos feltételek között előforduló és ismétlődő összefüggéseket tükröz vissza. Már Engels megállapította: »A természetben megjelenő általánosság formája — *törvény* ...« (A természet dialektikája. Szikra, 1952. 244. old.) A tudomány haladása abban áll, hogy kevésbé általános összefüggésekben megállapított törvényektől egyre egyetemesebb, általánosabb összefüggéseket feltáró törvények

felé halad. Gondoljunk a fizika törvényeire, például a mozgás törvényeire, azok fokozatos általánosítására Galileitől Kepleren át Newtonig és Newtonon túlmenőleg korunk fizikájára. A társadalomtudomány, nevezetesen a politikai gazdaságtan terén az általánosítás legmagasabb fokát fejezik ki azok a törvények, melyeket új művében Sztálin elvtárs tárt fel.

Mindezek a megállapítások elmélyítik a dialektikus materializmusnak a tudományos törvényekre és a törvényszerűségekre vonatkozó felfogását. Alkalmasak arra, hogy gátat emeljenek a törvények szubjektivistikus felfogásával szemben, ami lényegében a tudomány törvényeinek teljes tagadását jelenti. Ugyanakkor ezek a megállapítások rávilágítanak a törvény *fetiszizálásának* veszélyeire is. A fetiszizmus abban áll, hogy a viszonyokat dolgoknak fogjuk fel, dologi megjelenésformájukkal tévesztjük össze. (Az áru fetiszjellegének klasszikus jellemzését adja *A tőke* I. köt. 81—95. old.) A törvényt a fetiszizáló felfogás a jelenségeken kívülálló, azok felett álló idegen, titokzatos, érthetetlen hatalomnak tünteti fel, amellyel szemben tehetetlenek vagyunk. A törvény fogalmának fetiszizálása, amint erre Lenin rámutat, a törvény abszolutizálását jelenti, nem emeli ki azt a viszonylagos elemet, amely a törvény fogalmához hozzátartozik. A fetiszizáló felfogás ezért mind elméleti, mind gyakorlati vonatkozásban komoly veszélyekkel jár. Nem véletlen, hogy Sztálin elvtárs új művében nyomatékosan rámutat a fetiszizáló felfogás hibás és káros voltára: »Azt mondják, hogy a gazdasági törvények ösztönös jellegűek, hogy e törvények hatásai elháríthatatlanok, hogy a társadalom tehetetlen velük szemben. Ez nem igaz. Ez a törvények fetiszizálása, rabszolgai meghódolás a törvények előtt«. (9. old.)

A természeti törvények helyes értelmezésén alapszik a természethez való viszonyunk helyes felfogása. Nem úgy uralkodunk a természetben, mondja Engels, mintha a természetben kívül állanánk, mint ahogy a hódító uralkodik valamely nép felett. Az emberek a természethez tartoznak, annak egy részét alkotják és »egész rajta gyakorolt uralmunk abban áll, hogy minden más lénytől eltérően fel tudjuk ismerni törvényeit és tudjuk azokat helyesen alkalmazni«. (A természet dialektikája, Szikra, 1952. 190. old.)

Ugyanebben az értelemben fogják fel Marx és Engels a társadalmi törvényeket és törvényszerűségeket. A kapitalizmus törvényszerűségeit kimerítően elemezve, Marx egyszersmind megvilágította, hogyan használhatja fel a munkásosztály az általa felfedezett tudományos törvényeket a forradalmi osztályharc céljaira.

Lenin a marxizmus felfogását a társadalom törvényeiről alkalmazta az imperializmus törvényszerűségeinek vizsgálatában. Óriási jelentősége van a szocializmus egy országban való győzelmének lehetőségét megállapító törvény felfedezésének.: »A gazdasági és politikai fejlődés egyenlőtlensége — a kapitalizmus feltétlen törvénye. Ebből következik, hogy a szocializmus győzelme lehetséges eleinte egynéhány vagy akár egy, egymagában vett, kapitalista országban is.« (Lenin művei 21. köt. Szikra, 1951. 346. old.)

Ez a Lenin által először kifejtett és Sztálin által tovább kidolgozott törvény mintegy átmenetet képez a kapitalizmusra vonatkozó törvények között, amelyeket Marx megállapított és Lenin az imperializmusra vonatkozólag alkalmazott és a szocializmusra vonatkozó törvények, a szocializmus lényeges törvényszerűségeinek megállapításai között, melyeket művében Sztálin elvtárs tár fel.

A marxizmus-leninizmus sohasem áll meg, hanem élő, eleven a társadalmi fejlődés alapján továbbfejlődő elmélet. A szocializmus győzelme és a kommunizmus építése a Szovjetunióban, a szocializmus építése a népi demokratikus országokban, a nemzetközi politikai helyzet alakulása, a világgazdaság új jelenségei a tőkés országokban — mindez lehetővé és szükségessé tette a marxizmus-leninizmus elméletének, a társadalmi és gazdasági törvények felfogásának további kidolgozását, az elmélet továbbfejlesztését és konkretizálását mind a törvények marxista felfogásának összefoglalása, rendszerezése, exakt megfogalmazása, mind új törvényszerűségek feltárása által.

Ezt a feladatot oldotta meg Sztálin elvtárs »A szocializmus közgazdasági problémái a Szovjetunióban« című művében.

II. Sztálin a társadalmi törvények objektív jellegéről

A sztálini mű a tudomány törvényeinek jellegét új eszméssel világítja meg, magában foglalja a tudomány és a társadalmi cselekvés viszonyának azt az új felfogását, amelyet a szocializmus építésével kapcsolatban lehetett csak kialakítani.

Mindenekelőtt ki kell emelni, milyen döntő jelentőséget tulajdonít Sztálin a törvények kutatásának, tanulmányozásának, elismerésének.

»... a tudomány nem élhet és nem fejlődhet az objektív törvényszerűségek elismerése, e törvények tanulmányozása nélkül.« (84. o.)

Ez a megállapítás irányadó jelentőségű a tudomány minden ágára, a természettudományokra, a társadalomtudományokra és az ugynevezett alkalmazott tudományokra, a műszaki tudományokra egyaránt. Nem igazi tudomány az, amely megelégszik pusztán ténymegállapításokkal, nem is szólva arról, hogy sok esetben a tények helyes megállapítása csak a törvények ismerete alapján lehetséges.

Sztálin műve nemcsak mélyreható módon elemzi a szocializmus, illetve a modern kapitalizmus törvényszerűségeit, hanem továbbfejleszti a tudomány törvényeinek általános felfogását, mert kitágítja a törvény fogalmának terjedelmét, gazdagítja a törvényeknek, mint a lényeges viszonyok visszatükrözésének felfogását, egészen új vonatkozásban fejti ki a tudományos törvények jellegét: megállapítja a törvények hatókörét, a törvények fennállásának, érvényben maradásának, hatásuk megszűnésének feltételeit. Sztálin műve alapján világosabban látjuk a természeti és társadalmi törvények egymáshoz való viszonyát, az általános és a különös viszonyát a törvényekhez való vonatkozásában.

Sztálin műve rendkívüli mélységgel tárja fel a törvények összefüggésének teljes bonyolultságát, egymáshoz való viszonyuknak, kölcsönhatásuknak dialektikus jellegét. Ezzel egyszersmind gátat emel a törvények leegyszerűsített, vulgarizáló felfogásával szemben.

A marxista filozófia rendkívül időszerű feladata, hogy Sztálin művének elmélyített tanulmányozása és felhasználása segítségével kidolgozza a törvények egymáshoz való viszonyának, a különböző törvények összefüggéseinek részletes elméletét. Itt csak néhány megjegyzésre szorítkozzunk. A természet és a társadalom egyes törvényei az általánosítás különböző fokait teszik lehetővé. Az általános formája a természetben a törvény, de a tárgyak különbözőségei szerint a törvények általánosságának foka is különbözik egymástól.

A legáltalánosabb törvények a dialektika törvényei. A dialektika Engels szerint a legáltalánosabb összefüggések tudománya. A dialektika törvényeit a természet törvényeiből és a társadalom törvényeiből absztraháljuk, »e törvények (a dialektika törvényei) ugyanis nem egyebek, mint a történeti fejlődés e két területének, valamint magának a gondolkodásnak legáltalánosabb törvényei.« (A természet dialektikája. Szikra, 1952. 72. old.)

Lenin ugyanebben az értelemben az ellentétek azonosságát a megismerés és az objektív világ törvényének nevezi, miközben az és szót aláhúzza. (»A dialektika kérdéséhez.«) A »*Filozófiai Füzetek*«-ben a dialektika törvényeit ugyanígy a világ és a gondolkodás általános mozgástörvényeinek nevezi. A természet törvényein belül ismét megkülönböztetünk igen általános, sőt egyetemes törvényeket és számos különleges törvényt. Engels az energia megmaradásának és átalakulásának törvényét az egyetemes törvények jellemző példájának tartja. Ez a törvény Engels szerint tovább nem általánosítható: »abszolút természeti törvény«. (U. o. 235. old.) A fizika feladata megállapítani, hogy az azóta eltelt eredmények alapján ma milyen további, az Engels korabeli természettudományt meghaladó általánosítások lehetségesek. A természettudomány legújabb fejlődése kétségtelenül új anyagot szolgáltat a természeti törvények további egyesítéséhez. (Lásd ehhez »A jelenkori fizika filozófiai kérdései« című szovjet tanulmánykötetben (1952) Ovsinnikov figyelemreméltó cikkét: »A tömeg és az energia fogalma a jelenkori fizikában.«)

Az egyes tudományoknak megvannak a maguk *saját* törvényei: a fizika, a kémia, a biológia stb. törvényei. Minden egyes tudományon belül vannak többé-kevésbé általános és különleges speciális törvények. Kant igyekezett az általános törvények és a különleges törvények viszonyát tisztázni, de teljes zsákutcába jutott, mert az általános törvényeket helytelenül a priori (vagyis a tapasztalattól függetlenül fennálló) és az egyes, különös törvényeket tapasztalati, empirikus jellegűeknek fogva fel, hamis dualizmust állított fel az általános és a különös törvények között.

Az általános és a különös, egyes törvények viszonyának marxista felfogását zseniálisan alkalmazza és fejleszti tovább Sztálin elvtárs.

Sztálin elvtárs új műve a dialektikus materializmus alapján megállapítja a társadalom és a természet törvényeinek *leglényegesebb* közös vonását: *objektív, az emberi akarattól független jellegüket*. Ezzel biztosítja a társadalom törvényeinek felfogásában a materialista monizmus világfelfogásának, a természet és a társadalom egységét valló világnézetnek érvényesítését. Ugyanakkor Sztálin elvtárs feltárja a természet és a társadalom törvényeinek, nevezetesen a gazdasági törvényeknek különbözőségét. Rámutat a politikai gazdaságtan törvényeinek ama sajátosságára, hogy »a természettudomány törvényeitől eltérően, nem hosszúéletűek, hogy ezek a törvények — legalább is többségükben — meghatározott történelmi időszak folyamán hatnak, azután pedig új törvényeknek adják át helyüket.« (8. old.) Sztálin elvtárs művében feltárja a gazdasági törvényeknek egy további sajátosságát is. »Eltérően a természettudomány törvényeitől, ahol egy új törvény felfedezése és alkalmazása többé-kevésbé simán megy végbe, gazdasági téren egy olyan új törvény felfedezése és alkalmazása, amely a társadalom magukat túlélő erőinek érdekeit sérti, ezeknek az erőknek legerősebb ellenállásába ütközik.« (10. old.)

Sztálin művének közvetlen célja a szocializmus gazdasági törvényeinek feltárása. Sztálin elvtárs művében azonban a szocializmus törvényeinek feltárása által egyszersmind továbbfejleszti, elmélyíti a társadalom törvényeinek és ezen túlmenően általában a tudomány törvényeinek marxista elméletét. Marx egy helyen azt mondja, hogy az ember anatómiájából értjük meg a majon anatómiáját és nem fordítva. Ezzel az analógiával azt a tételt világítja meg, hogy a legmagasabb fejlettségű társadalom ismerete teszi lehetővé az egész fejlődésnek, tehát a kevésbé fejlett társadalmak törvényszerűségeinek ismeretét is és nem fordítva. Ez a marxi tétel hatványozott mértékben érvényes a szocializmus és a kommunizmus társadalmi törvényszerűségeinek vizsgálatára és ezen az alapon állítjuk azt, hogy a szocializmus és a kommunizmus sztálini törvényeinek általános jelentősége van a törvényszerűségek és a tudományos törvények felfogására nézve.

Ebben a vonatkozásban döntő jelentőségű az alaptörvény fogalmának meghatározása és kifejtése Sztálin művében. A kapitalizmus alaptörvényeiről szólva, Sztálin elvtárs megállapítja: »A kapitalizmus gazdasági alaptörvénye olyan törvény, amely a kapitalista termelés fejlődésének nem egy és nem is akármilyen oldalát, nem is egyes és nem akármilyen folyamatait, hanem ennek a fejlődésnek valamennyi fő oldalát és valamennyi fő folyamatát, tehát a kapitalista termelés mivoltát, lényegét határozza meg.« (38. old.)

A továbbiakban Sztálin a modern kapitalizmus gazdasági alaptörvényének meghatározásánál azt a feladatot tűzi ki, hogy ez a meghatározás tartalmazza az alaptörvény *fő vonásait és követelményeit*. (40. old.) Ugyanez vonatkozik a szocializmus gazdasági alaptörvényére.

Az alaptörvény egy egész társadalmi alakulatra vonatkozik, vagy azon belül egy olyan átfogó periódusra, mint a modern kapitalizmus, amely alatt,

mint a kifejtésből kiderül, a monopolkapitalizmus értendő. Az alaptörvény a lényegre vonatkozik. Az alaptörvényen kívül az egyes társadalmi alakulatoknak egyes, különös törvényei vannak és az alaptörvény ezen törvényekhez úgy viszonyul, mint az általános a különöshöz. Ez a megállapítás mind pozitív vonatkozásban, mind a tévedések elhárítása szempontjából rendkívül fontos. Helytelen a különös törvényeket alaptörvénynek tekinteni. Sztálin elvtárs részletesen megcáfolja az ilyen irányú gyakori tévedéseket. Így helytelen az értéktörvényt a kapitalizmus gazdasági alaptörvényének tekinteni. Helytelen a konkurrenciátörvényt, a termelés anarchiájának törvényt, az egyenlőtlen fejlődés törvényt, az átlagprofitrátátörvényt a kapitalizmus gazdasági alaptörvényének tekinteni. Sztálin elvtárs itt azt az általa más kérdésekben is alkalmazott módszert követi, hogy kizárja a lehetséges helytelen felfogásokat s ezen az úton rávezet a helyes felfogás felismerésére. (Lásd e vonatkozásban a nemzet fogalmának klasszikus meghatározását »Marxizmus és a nemzeti kérdés« című művében.) E megállapítások után Sztálin elvtárs a modern monopolisztikus kapitalizmus alaptörvényeinek kifejtésére tér rá és új megvilágításba helyezi az általános és a különös törvények viszonyát. Megállapítja, hogy az értéktöbblet-törvény túlságosan általános törvény ahhoz, hogy megmagyarázza a modern kapitalizmus különös sajátosságait. Az ilyen törvény nem fogja át a különöset, az újat. Ily módon beigazolást nyer Lenin megállapítása, hogy a törvény általánossága egyszersmind a törvény bizonyos egyoldalúságát is magában foglalja. Az általános törvényt tehát konkretizálni kell, hogy a különöset, az újat megmagyarázhassa. Sztálin elvtárs az értéktöbblet-törvény konkretizálása alapján megállapítja a modern kapitalizmus gazdasági alaptörvényét, amely abban áll, hogy ez a kapitalizmus nem akármilyen profitot, hanem maximális profitot követel.

Hasonló módszertani eljárást követ Sztálin a szocializmus gazdasági alaptörvényének megállapításánál. A szocializmus, valamint a modern kapitalizmus gazdasági alaptörvényének feltárása ily módon új vonatkozásokban világítja meg és gazdagítja a dialektikus materializmusnak és a történelmi materializmusnak a törvényre vonatkozó felfogását. Sztálin elvtárs megdönti a szocializmus törvényeinek vulgarizáló felfogását és lehetővé teszi az alaptörvény és az egyes különös törvények viszonyának exakt, szabatos megfogalmazását.

A szocializmus gazdasági alaptörvényének feltárása továbbá fényt vet a társadalmi törvények között fennálló általános dialektikus összefüggésekre is.

Sztálin elvtárs megállapítja a társadalmi törvények, az általános és a különös törvények összefüggésének legáltalánosabb törvényszerűségét: »A különböző társadalmi alakulatok gazdasági fejlődésükben nemcsak a maguk sajátos gazdasági törvényeinek alárendelve, hanem azoknak a gazdasági törvényeknek is, amelyek közösek valamennyi társadalmi alakulat számára, például olyan törvényeknek, mint a termelőerők és a termelési viszonyok egységének törvénye egy egységes társadalmi termelésben, a termelőerők és a

termelési viszonyok közötti viszony törvénye valamennyi társadalmi alakulat fejlődési folyamatában. A társadalmi alakulatok tehát nemcsak el vannak határolva egymástól a maguk saját szerű törvényei által, hanem egybe is vannak kapcsolva egymással valamennyi alakulatra nézve közös gazdasági törvények révén.« (70—71. old.)

Fentebb hangsúlyoztuk, hogy Sztálin művében a törvény fogalmát e fogalom terjedelmének kiszélesítése által gazdagítja, újszerűen világítja meg. Ezt látjuk a modern kapitalizmus és a szocializmus gazdasági alaptörvényeinek sztálini megfogalmazásában. E megfogalmazásokban a lényegesen új a *törvény összekapcsolása a cél és eszköz viszonyával*.

A szocializmus gazdasági alaptörvényének e sajátosságára Sztálin elvtárs maga utal a következő helyen: »Következésképpen, az egész társadalom állandóan növekvő anyagi és kulturális szükségletei maximális kielégítésének biztosítása — ez a szocialista termelés *célja*; a szocialista termelés szakadatlan növelése és tökéletesítése a legfejlettebb technika alapján — ez a cél elérésének *eszköze*.

Ez a szocializmus gazdasági alaptörvénye.« (77. old.)

Amint látjuk, a szocializmus gazdasági alaptörvénye a cél és eszköz viszonyának meghatározásán alapul. Nem lehet a szocializmus *célját* megvalósítani más módon, mint a törvényben meghatározott *eszközökkel*. Ez *objektív, akarattunktól független összefüggés*. Ez a meghatározás kifejezi a törvény lényeges vonását, eleget tesz a törvény követelményeinek. Hogy milyen alapvető fontosságú a termelés céljának megállapítása, az kitűnik Sztálin következő szavaiból is: »Egyáltalán lehet-e beszélni a kapitalista vagy a szocialista termelés céljáról, olyan feladatokról, amelyeknek a kapitalista vagy a szocialista termelés alá van rendelve? Én azt hiszem, hogy lehet és kell is beszélni róluk.« (75. old.)

A szocializmus gazdasági alaptörvényének sztálini meghatározása végérvényesen megdőntö a II. Internacionále korszakában elterjedt mechanisztikus felfogásokat a szocializmus megvalósításának törvényszerűségéről. Teljes mértékben érvényesíti azt a marxista felfogást, hogy a szocializmus győzelme egyrészt objektív szükségszerűség, másrészt és ugyanakkor csak a proletáriátus céltudatos cselekvésének eredménye lehet, amely az objektív törvényszerűségek felismerésén alapul. Ezzel a sztálini alaptörvény egyszersmind a legmeggyőzőbb cáfolatát nyújtja az antimarxista irodalomban százezerszer ismételt hamis állításnak, amely szerint a marxizmus fatalisztikus elmélet. Ebben a vonatkozásban utalhatunk arra is, hogy a régi materializmus, a mechanisztikus és metafizikus materializmus egyik legfőbb fogyatékosága a cél és eszköz kategóriáinak negatív felfogásában állott. Így Spinoza a determinizmus álláspontjáról helyesen bírálta a középkori teológiai és teleológiai világfelfogást, de a gyermeket a fürdővízzel együtt kiöntötte, és a cél, a célkitűzés objektív társadalmi jelentőségét nem értve meg, azt tévképzetnek minősítette. Ezt a hibát követték el és követik el a marxizmus lényegét félreértő és félremagyarázó mechanisták egészen napjainkig.

A társadalmi törvények sztálini kifejtésének további nagyjelentőségű sajátossága abban áll, hogy Sztálin elvtárs művében megállapította az emberek társadalmi cselekvésének viszonyát az objektív törvényszerűségekhez és a tudományos törvények ismeretéhez. Ezzel új vonatkozásban fényesen kimutatta az elmélet és gyakorlat elválaszthatatlan egységét és iránymutató gyakorlati következtetéseket vont le abból a szocializmus és a kommunizmus építésére vonatkozólag.

Egyes konkrét összefüggésekben már Marx rámutatott arra, hogy a társadalom törvényeivel szemben az emberek nem tehetetlenek. Tanulságos példa erre Marx és Engels felfogása a munkásosztály elnyomódásának törvényéről. Marx és Engels szerint a munkásosztály elnyomódása a tőkés rendszerben a tőkés felhalmozódás törvényéből következik. Tehát a kapitalizmus rendszerében szükségszerű, törvényszerű, elkerülhetetlen jelenség. Ez a törvény csak akkor szűnik meg hatni, ha megszűnik a kapitalizmus. Ugyanakkor azonban Marx és Engels nem azt mondják, hogy a munkások várjanak, amíg megszűnik a kapitalizmus, hanem kijelölik a munkásosztály számára a helyes cselekvés útját. »De ha a jelenlegi rendszerben ez a *dolgoknak* a tendenciája, jelenti-e ez azt, hogy a munkásosztálynak fel kell adnia ellenállását a tőke túlkapásai ellen és le kell mondania fáradozásairól, hogy az alkalmi lehetőségek közül a legjobbat harcolja ki helyzete ideiglenes javítására? Ha ezt tenné, megtört éhenkórászok szürke tömegévé aláznák le, olyan emberekké, akiken már nem lehet segíteni.« (Marx-Engels. Válogatott művek I. köt. Szikra, 1949. 426. old.)

Tehát Marx azt tanítja, hogy a munkások az elnyomódás törvényének hatóerejét harcuk által egy bizonyos fokig ellensúlyozhatják. Gondoljunk ezzel szemben Lassalle hamis tételére a »munkabér ércszerű törvényéről«, amelyet a reformizmus dogmájává emelt, hogy az osztályharcot ezáltal kilátástalannak tüntesse fel.

Sztálin elvtárs művében a törvények hatásának befolyásolására vonatkozó marxi megállapításokat általánosítja és a szocializmus magasabbfokú viszonyaira alkalmazza.

Ezzel kapcsolatban állnak Sztálin elvtárs nagyjelentőségű megállapításai a törvények felfedezésének, felismerésének, felhasználásának és alkalmazásának a társadalmi cselekvéssel való kapcsolatáról.

Sztálin elvtárs megállapítja, hogy a természeti törvények és a társadalmi törvények között nincsen elvi különbség. Egyrészt a tudomány törvényeit egyik esetben sem tudjuk teremteni, megváltoztatni vagy hatályon kívül helyezni. Másrészt, ha a törvényeket felismertük, mindkét esetben *korlátozhatjuk hatókörüket támaszkodhatunk rájuk, felhasználhatjuk a törvényeket a társadalom javára.*

Ezen alapvető megegyezés figyelembe vételével Sztálin elvtárs feltárja a törvények felhasználásának különleges feltételeit a természet és a társadalom folyamataihoz való viszonyukban.

A tudományos törvények felhasználásának alapvető jellegét megvilágítva, Sztálin elvtárs megállapítja a társadalmi, nevezetesen a gazdasági törvények felhasználásának konkrét feltételeit és formáit a különböző társadalmi alakulatokban, a gazdasági törvények felhasználásának osztályhátterét az osztálytársadalomban és sajátosságait a szocializmusban.

A törvények alkalmazásának, felhasználásának sokoldalú, mélyreható sztálini elemzése szintén messzemenően konkretizálja, továbbfejleszti a marxizmus-leninizmusnak a tudomány törvényeire vonatkozó tanítását.

III. Sztálin műve és a magyar tudomány

Sztálin művének általános jelentősége az emberi tudomány egész fejlődésében a leghelyesebb megítélést és méltatást nyerte akkor, amikor megállapították, hogy ez a mű Marx A tőkéről írott műve és Lenin az imperializmusról írott műve után a legnagyobb jelentőségű társadalomtudományi munka. Konkrétan, ez a mű a szocializmus politikai gazdaságtanának teljes és rendszeres elmélete. Ebből következik, hogy ez a mű új megvilágításba helyezi a közgazdaságtudomány jelentőségét minden tudomány számára.

Ha feltesszük a kérdést, hogy nálunk hazánkban megfelelő súlya volt-e a közgazdaságtudománynak a tudomány egészének keretein belül, akkor azt a választ kell adnunk: nem, a közgazdaságtudománynak a tudományos kutatásban nem volt meg az a helye és az a súlya, amely megilleti. Ebből következik, hogy Sztálin művéből a tudományok művelőinek, azt a következtetést kell levonniuk, hogy e mű útmutatásai alapján alaposan és elmélyülten tanulmányozzák a közgazdaságtudományt. Tudományos Akadémiáinknak pedig komoly erőfeszítéseket kell tennie arra, hogy behozzuk azt a viszonylagos elmaradottságunkat, amely a közgazdaságtudomány fejlesztése terén eddig kétségtelenül fennállott.

Ebben a tekintetben egy bejelentést tehetek: az Akadémiánk által létesített Állandó Közgazdaságtudományi Bizottság elhatározta, hogy egy kollektív munkát ad ki, amelynek célja, feladata Sztálin »A szocializmus közgazdasági problémái a Szovjetunióban« című művének alkalmazása hazai viszonyainkra.

Sztálin művének azonban nemcsak a közgazdaságtudomány, hanem minden tudomány fejlődése szempontjából rendkívül nagy jelentősége van. A tudomány törvényeinek az a felfogása, amely e műn végigvonul, a tudománynak központi harci kérdése. Ennélfogva óriási elméleti és gyakorlati jelentőséggel bír Sztálin elvtárs következő megállapítása: *»A tudomány nem élhet és fejlődhet az objektív törvényszerűségek elismerése nélkül, e törvényszerűségek tanulmányozása nélkül.«*

Mélyen át kell gondolnunk ezeknek a sztálini szavaknak teljes jelentőségét, mint amelyek vezérfonalat nyújtanak egész tudományos munkánk számára.

Napjainkban a szocializmus törvényei, azok felismerése alapul szolgál a szocializmus építése számára. Ezzel szemben a burzsoázia ellentétbe jutna saját érdekeivel, ha elismerné a társadalmi törvényeket, amelyek valóban fennállanak és azokra akarná cselekvésének irányát építeni. A burzsoázia ezért arra kényszerül, hogy a társadalmi törvények ellen, azoknak hatását megakadályozva, lerombolva, semmivé téve, igyekezzék uralmát fenntartani. Hogy ezt megtehesse, ignorálja, tagadja, elménk szüleményének tekinti a törvényt. És minél inkább szembekerülnek egymással a társadalom objektív törvényei és a letűnésre ítélt osztály érdekei, annál inkább tagadják ezen osztályok az objektív törvényeket, és annál inkább fejtenek ki gyakorlatilag ellenállást azok érvényesítésével szemben.

Ezt a nagy sztálini gondolatot ezerszeresen igazolják napjaink eseményei. Ennek a gondolatnak a fényében rendkívül tanulságos végig követni a burzsoázia ideológia fejlődését a törvény kérdésében, attól kezdve, amikor a haladó burzsoázia, a burzsoázia mint még haladó osztály a törvények objektív elismerése mellett foglalt állást, egészen addig, amikor az imperializmus korának előestéjén Nietzsche hadjáratot indított a tudományos törvény fogalma és elismerése ellen, amelyet azóta mind a mai napig a reakciós irányzatok az egész világon folytatnak és fokoznak.

A tudomány törvényeinek felfogása ma mindinkább központi kérdéssé válik az idealizmus és a materializmus harcában.

Lenin már az első világháború előtt megállapította: »a törvényeknek a tudományból való kiűzése nem más, mint a vallás törvényeinek becsempészése.«

Alig van ország, amelynek tudományos élete annyira igazolná ezt a megállapítást, mint Magyarország. Feladatunk ezzel kapcsolatban bírálat alá vetni és végleg felszámolni a hazánkban a felszabadulás előtti negyedszázadban elterjedt ideológiákat, amelyeknek maradványai — ha még olyan szétszórtak is — akadályozzák tudományunk fejlődésének teljes menetét.

Jellemző például egy, a Horthy-reakció idejében igen befolyásos újkantianus jogböleselő ideológusnak, Moór Gyulának álláspontját hozom fel.

Moór Gyula ezt írja: »A múlt század végének naturalista felfogása azt hitte, hogy a szükségszerű fejlődés merőben tudományos szemléletéből az emberi cselekvés számára normákat, a helyes társadalmi fejlődés számára politikai irányelveket lehet levonni. Különösen Marx Károly tudományos szocializmusára nézve volt jellemző, hogy tudományos vizsgálattal meg akarta határozni a gazdaságnak és ezzel a társadalmi fejlődésnek a törvényeit, és azt hitte, hogy ezekből a törvényekből szigorúan tudományos úton a helyes politika elvei is leszűrhetők.«¹

De hogyan foglal állást Moór Gyula a politika tudományos megalapozásához? Helyesli a tudományos felfogást? Ellenkezőleg! Moór Gyula ezt mondja:

¹ Moór Gyula: Tegnap és holnap között. 168. l.

»Azóta a társadalomról vallott felfogás alaposan megváltozott. Azóta rájöttek arra is, hogy nem lehet pusztán a társadalmi jelenségek ismeretére politikát alapítani. Minden politikában ideálokra, világnézeti alapra van szükségünk, amelynek helytálló volta *tudományosan nem bizonyítható. Ezzel a politika tudományos értéke kérdésessé válik.*« (Saját aláhúzásom. F. B.)

Mi ez, ha nem egyéb mint a reakció tudományellenes felfogásának nyílt bevallása? Mi ez, ha nem egyéb, mint annak bevallása, hogy azt a politikát, amelyet a reakció irányít és képvisel, nem lehet tudományra alapozni? Nem lehet, mert az szemben áll a tudomány törvényeivel.

A tudománytalanság szellemének legélesebb megnyilatkozása napjainkban. Ez a *szubjektivizmus*. Itt csak jelzésszerűen utalok a szubjektivizmus képviselőinek ismert neveire. Nietzschén kívül, akire már utaltam, egy Mach, egy Poincaré nevére, vagy az újkantiánus német filozófusokra, akik hazánkban szintén hosszú ideig és igen káros hatást gyakoroltak a tudományos életre: így például Windelband, Rickert neveire, vagy a közgazdász Werner Sombart, akinek egyik vesszőparipája szintén a marxizmusnak a törvényekről vallott felfogása elleni polémia volt. E polémiának ez az annakidején igen divatos szerző egy egészen külön könyvet szentelt.

A természettudomány területén a szubjektivizmus legbefolyásosabb iránya ma a fizikai idealizmus. (Heisenberg, Bohr, Dirac, Jordan etc.) Kialakult a különböző reakciós szubjektivista ideológiáknak egy bizonyos szövetsége: a freudisták, (Jung) a »metapszichológusok«, a pszichológiai miszticizmus különböző irányai, a Mendel—Morgan-féle reakciós biológiai irányzat képviselői valamennyien átveszik a fizikai idealizmus tanait.

Azt hisszük, hogy ezért nem jártunk el helytelenül, amikor filozófiai vonalon a fizikai idealizmusnak mai irányzatait beható bírálattal tárgyává tettük.¹

Sztálin művében a szubjektivista felfogás kritikájának központi jelentősége van. Sztálin művének eredetisége és jelentősége abban áll, hogy ezt a kérdést is abban a kapcsolatban tárgyalja, amelyben az a legkorszerűbb, a legdöntőbb jelentőségű: a szocializmus törvényszerűségeivel kapcsolatban. Nem becsüljük alá a szubjektív idealizmus veszélyét és káros hatását abban a formában, amelyben az említett nyugati reakciós idealista teoretikusok műveiben megnyilvánul. De kétségtelenül még nagyobb jelentősége van ennek a kérdésnek, ha azt a szocializmus szemszögéből, a szocializmus építésének viszonylatában vizsgáljuk.

Ezt a munkát először Sztálin végezte el, a szocializmus gazdasági törvényeiről szóló fejtegetéseiben. Sztálin műve hatalmas fegyver abban a harcban, amelyet a tudományos törvények objektív jellegét tagadó szubjektivista és voluntarista felfogás ellen vívunk.

Hazai vonatkozásban Sztálin művei alapján tovább kell folytatnunk a harcot a törvény féttisztikus és mechanisztikus felfogása ellen is, amelynek

¹ L. »Materializmus és fizikai idealizmus« c. tanulmányomat, Filozófiai évkönyv. I. (1952).

megnyilvánulásait hazánkban a dialektikus materializmus szempontjából sokszor még nem bírálták eléggé vagy egyáltalában nem bírálták. Vegyük például Szentgyörgyi Albert tudományos munkáit. Senki nem merete bírálat tárgyává tenni Szentgyörgyi metodológiai felfogását. Valóban itt az idő, hogy hazai tudományunk ezt a munkát elvégezze. Szentgyörgyi mechanisztikus felfogása tagadja az élet specifikus törvényszerűségeit. Szentgyörgyi nem ismeri a biológiai törvényszerűségek minőségileg új, a fizika-kémiai törvényszerűségeken túlmenő formáit. Szentgyörgyi felfogása, hibás metodológiai álláspontja nagy szerepet játszott abban, hogy az elméleti biológia terén hazánkban pangás és visszaesés állott be.

Hasonló feladatok állnak előttünk a tudomány egész területén. A társadalomtudományok terén ez a munka megindult, de átfogó és rendszeres formában ezt a munkát folytatni még a jövő, és pedig a legközelebbi jövő égető feladata.

Ezzel áttérek arra a kérdésre, amely számunkra a legfontosabb: hogyan állunk a tudomány helyzetével, ha azt a törvények feltárásának szempontjából vizsgáljuk?

Túlzás nélkül meg lehet állapítani, hogy ebben a kérdésben, mint számos más kérdésben is, a Horthy-fasizmus negyedszázados uralma a magyar tudomány fejlődésében visszaesést idézett elő a megelőző korszakhoz képest. Kézzelfoghatóan kimutatható ebben a korszakban a filozófia, történettudomány, irodalomtudomány terén a reakciós szubjektív idealizmus befolyásának rendkívüli megerősödése.

Ezzel kapcsolatban elterjedt a törvényszerűségek tagadása a társadalmi életben. Utaltam Moór Gyulára. Ugyanúgy lehetne a Hóman-féle történeti irányzatra utalnom, amely kultuszt csinált az objektív törvényszerűségek tagadásából. De nem sokkal jobban állunk az állítólag progresszív Max Weber-féle tipizáló szociológia következményeivel sem, amely egyes történészeink munkájában nyert erős kifejezést. A Max Weber-féle tipológia szintén tagadja a társadalmi objektív törvényszerűségeket, nem a törvények feltárására, hanem »típusok leírására« törekedett, nem az okság és törvényszerűség kutatását tűzi ki célul, hanem a szellemi jelenségek »megértését« (verstehen). Ez a »megértés« mintegy szimbolumává vált a tudomány törvényeit tagadó misztikus, intuitív irracionalista felfogásoknak.

De hogyan állunk, tisztelt Akadémia, azzal az irányzattal, amely szemben a szellemtörténeti szubjektivizmussal, szemben az újkantiánus szubjektivizmussal, mint a valóban tudományos felfogást képviselő irányzatnak tünteti fel magát, a *pozitivizmus* hazai irányzatával tudományunk életében? Ez az óvatos, tisztán az empiriára, adatgyűjtésre szorító irányzat annakidején bizonyos ellensúlyozó tényező lehetett a szellemtörténet miszticizmusával, a tudománytalanság apologetikájával szemben, de ma már tudományos haladásunk kerékkötőjévé vált. Kötelességünk ezt ma rendkívül erőteljesen hangsúlyozni, mert nézetem szerint úgy a természettudomány, mint a társadalomtudomány terén

ma az empirizmus, a szűk praktícizmus, a pozitívizmus mint módszertani irányzat a leginkább akadályozza tudományos fejlődésünknek azt a hatalmas lendületét, amely szükséges ahhoz, hogy a tudomány megoldhassa az előtte álló nagy feladatokat.

Az empirizmus számos formában jelentkezik. A leírásra, az adatgyűjtésre való szorítkozásban, abban a felfogásban, hogy »mi összegyűjtjük az anyagot, ám mások vonják le a következtetéseket« stb. stb. Azt hiszem, hogy természet-tudósaink, biológusaink, akik előadásomhoz hozzászólnak, saját tudományuk területén meg fogják világítani ennek a kérdésnek a lényegét. Félremagyarázások elhárítása végett hangsúlyozom, mi nem tagadjuk az adatgyűjtés teljességének és pontosságának óriási jelentőségét. De az adatok önmagukban felületi jelenségek addig, amíg a lényeges anyagi összefüggéseket, törvényszerűségeket nem tárjuk fel, amíg ezeknek a törvényszerűségeknek alapján nem világítjuk meg magát a felületi jelenséget. Történettudományunk szép sikerei mellett, amelyeket örömmel konstatálunk, meg kell állapítanunk, hogy még itt is megnyilatkozik ez a hiányosság, ez az aggályoskodás, viszonylagos tartózkodás attól, hogy az egész történettudományt merészen és bátran objektív törvényszerűségek megállapításának alapján fogjuk fel.

Nagy jelentősége van a kérdésnek az *oktatás* terén is. Főiskolai oktatásunk túlságosan tényközlő és ismeretközlő jellegű. Nem helyezi eléggé a törvények tanulmányozását előtérbe. Előfordul, hogy Sztálin művéről előadás hangzik el, megbeszélés folyik és ugyanazon a napon a szaktárgyakból az előadások teljesen a régi stílusban és mederben folynak tovább, mint tisztán empirikus ismeretközlő előadások az egyetemen. Ezzel nem érthetünk egyet. A tudományos kutatáson túlmenőleg ki kell terjesztenünk a törvények objektív jellegéből folyó következtetések elismerését és alkalmazását az oktatás terén is. Példát kell vennünk ebben a tekintetben is a Szovjetuniótól, ahol a tudományegyetemen és nyilván a többi egyetemeken is az oktatási anyag nagyarányú felújítása, átcsoportosítása folyik. A tudomány törvényeit nálunk iskoláinkban — kezdve a középiskolákon, egészen az egyetemekig — az egyes tudományágakon belül szétszórt, kaotikus formában ismertetik. Nézzük például a fizikát. Az oktatás terén a tankönyvek rengeteg törvényt ismertetnek: Newton törvénye, Boyle-Mariotte törvénye, Gay-Lussac törvénye, Joule törvénye, Ohm Coulomb, Weber törvénye stb. stb. Oldalakon át folytathatnám azoknak a törvényeknek csak a felsorolását, amelyeket tanulóink közben megtanulnak. De a tankönyv, az oktató nem beszél arról, hogy *hogyan függnek össze ezek a törvények egymással.*

A törvények tanulmányozásánál a jövőben feladatunk lesz érvényesíteni a sztálini megállapításokat, amelyek a törvények összefüggésére, nevezetesen az alaptörvény és egyéb egyes törvények összefüggésére vonatkoznak. Kitűnő példát nyújtott e munkára Sztálin a szocializmus gazdasági alaptörvényének és a szocializmus más törvényeinek, illetve a kapitalizmus megfelelő törvényeinek elemzésével.

Vonjuk le a következtetéseket. Sztálin műve, annak alkalmazása a XIX. Pártkongresszus beszédeiben és határozataiban, nevezetesen a tudomány törvényeinek objektív jellegéről szóló sztálini elmélet egész tudományunk további fejlődése számára, úgy pozitív tekintetben, mind kritikai tekintetben az ellenséges irányzatok felszámolása szempontjából, vezérfonalat jelent munkánkban. Ez a mű arra ösztönöz és arra kötelez minket, hogy minden egyes tudománycsoport területén mélyreható vizsgálatok tárgyává tegyük a törvények objektív jellegét, sajátos vonásait, felkutatassuk az alaptörvényt, az egyes különös törvények megnyilvánulási formáit és az alaptörvények viszonyát az egyes különös törvényekhez.

Ha ezeket a szempontokat szem előtt tartjuk, az tudományos kutatásunk rendkívüli elmélyítését fogja lehetővé tenni és nagy kihatással lesz felsőoktatásunkra is.

Ami Akadémiánkat illeti, újszerűen meg kell vizsgálnunk bizonyos kérdéseket, amelyeket eddig nem sikerült teljesen megoldanunk. Vegyük a tudomány tervezésének kérdését. Kétségtelenül nagy eredménye újjászületett Akadémiánknak, hogy bevezettük a tudomány tervezésének a gondolatát, amelyet azelőtt irtózáttal és elszörnyülködéssel utasítottak vissza Magyarországon. Teljesen megoldani azonban még nem sikerült a kérdést, nézetem szerint azért, mert a tervezést bizonyos értelemben voluntarisztikus módon fogtuk fel. Ám a tudomány a szocializmus egy része. A tudományra is vonatkozik a törvényszerűségek elismerésének követelménye. Új módon kell a tudományos tervezés lehetőségét, feladatait megvizsgálnunk és szigorúbban az objektív törvények alapján kidolgoznunk.

A sztálini mű a tudomány központi feladatává teszi az objektív törvényszerűségek kutatását, az ezeket visszatükröző tudományos törvények kidolgozását. Ezekre a tudományos törvényekre kell támaszkodnunk gyakorlati munkánkban, a gazdasági építésben, a technikai munkában.

Olyan irányba kell a tudományos kutatást fejleszteni, hogy az megfeleljen azoknak a követelményeknek, amelyeket a sztálini mű a tudománnyal szemben felállít. Tehát alkotó szellemben, a dogmatizmussal bátran szembeszállva, azt meghaladva, a látszat mögött a lényegyet, a törvényeket kutatva kell a tudománynak lépésről-lépésre haladnia. Vonatkozik ez elsősorban a politikai gazdaságtanra, a történettudományra, a társadalomtudományokra, de a tudomány egész területére is. Nincs olyan terület, amelyen megelégedhetnénk az adat- és anyaggyűjtésre szorító puszta empiriával, amelyen kitérhetnénk a törvényszerűségek kutatása elől. Mélyebb elvi kritikában kell részesítenünk a burzsoá szubjektív idealizmus és burzsoá objektivizmus és semlegesség megnyilvánulásait.

Reméljük, ezt a célt fogják szolgálni előadásaink, amelyeket ezekben a napokban az Akadémia Tagjai és Tisztelt Vendégeink tartanak. Ily módon Sztálin új műve felbecsülhetetlen segítséget nyújt számunkra a tudományos kutatás fejlesztésében, szervezésében, vezetésében; felbecsülhetetlen segítséget ahhoz, hogy tudományunk eredményesen, sikerrel teljesítse nagy feladatait a szocializmus építésének hazai frontján.